

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

OTJIHERERO FIRST LANGUAGE

1106/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2019

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section 1 **Poetry**, **one** from Section 2 **Drama** and **one** from Section 3 **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [ ] at the end of each question or part question.

OMARAKIZA NONDJIVISIRO KOVARORWA

- Tjanga omaziriro woye mEmbo rOmaziriro rapeke ndi mo pewa.
- Tjanga Onomora nEna rOmurorwa kEmbo rOmaziriro.
- Tjanga nopena onḡumbe omburau poo onḡorozu.
- O ungurisa Otipekisa onḡemise.
- Zira omapuriro **yetatu**, **rimwe** mOrupa 1 **Omiimbo**, **rimwe** mOrupa 2 **Onḡarama** na **rimwe** mOrupa 3 **Ereparahungi**.
- Yandja ombango kondjangero osemba, oviraise vyokuresa nondungiro yomihewo.
- Otjivarero tjozongombe tja raisiwa moukovero [ ] komaandero wepuriro arihe poo orupa rwepuriro.

This document consists of 9 printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

ORUPA 1: OMIIMBO

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro **etenga** poo oritja-2.

1 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere ku wo.

Owami Tjikuru

Owami omundu ku ku kawondjera ovingi
Tji mbi he ri po mape kara tjike?
Mba pata omaṭundu wovengi
Ndji paha u suve

Pomuinyo wOmuna wOmundu opu mba ri
Hi zu poupupu kako
Mba kuramisa ovingi
Kavi kayenda nu okuhepa ami omuini

Ondjira yoye ondenga owami oku u kaendera
Mba kuramisa vingapi ngamba vi ndji undja
Pu pe na ondjira kape na mbango kako
Nungwari pe na ami erike uriri

(Kamaaijanda J Mbaha)

- (a) Ongwaye ena ndi Tjikuru tji ra pwire omuimbo mbwi? Zeuparisa ousupi amo tara ku imbwi omuimbo. [2]
- (b) Kahurura kutja “Tjikuru” ma heye vi tji ma tja wa ri “pomuinyo wOmuna wOmundu”. [2]
- (c) “Ndji paha u suve”. Mo itavere komambo nga? Zeuparisa oumune woye nepu rimwe amo tara ku imbwi omuimbo. [2]
- (d) “Owami omundu ...” Ovi okuritanga omuini momuimbo tji ku nohambwarakaṅa komuano omuimbo mbwi mbu mau zuvaka? [4]
- (e) Ovikwaye momuimbo mbwi mbye ku setururire kutja Tjikuru ouṅe? Handjaura amo raisa novihorera okuza momuimbo. [10]
- [20]**

POO

2 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere ku wo.

Oukombe outwa!

Ongahazandu otjomuatje omuzandu
Oruuma kozongaku otjovikoti vyozonegombe
Toora ngena na ngena
Tjiri oukombe outwa!

Otjindamwise momuvanda
Ongaseka komband' omuriro
Avihe vya kuhu
Tjiri oukombe outwa!

Ondjara nonyota kavi namutjurure
Omitjemo nominono omomara
Ondova nomaonya vye ura
Tjiri oukombe outwa!

Ombowa nohongwe vya kondoroka
Ovitjuma nozombanda vya hangauka
Okukomba ondjuwo kwa rareke
Vandu oukombe outwa!

Omuvanda wa ningisa ondjenda
Ovanatje peṭundu va kuvakana
Orusuvero rwa herenga
Vandu oukombe outwa!

(H K Upendura)

- (a) Ovi omasasanekero omahungame tji ya ungurisiwa nondoneno mezewa etenga? [2]
- (b) Okuisira kezeva oritja-2, mo munu kutja ongwaye omuimbe tji ma tja “avihe vya kuhu”. Seturura ousupi amo tara kezeva oritja-2 porwaro. [2]
- (c) Mo munu kutja ongwaye omuimbe tji ma yarukire nomambo nga “... oukombe outwa!”? [2]
- (d) Mo munu kutja oukombe mbu mau hungirwa momuimbo mbwi wa hungama omurumendu poo omukazendu. Seturura eziriro roye amo tara kovinenge mbi ri momuimbo.. [4]
- (e) Handjaura kutja omuimbe u nondoneno ndji ṭa pi mokuraisira ovarese kutja tjoṭjiri “oukombe outwa”. Riṭizira pomuimbo nungwari amo ungurisa omambo woye omuini kutja pe zuvake kutja we rizuvisa, o keritira oviṇa motjiuru mbi he ri momuimbo. [10]
- [20]

ORUPA 2: ONḐARAMA

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro oritja-3 poo 4.

3 Resa okarukondwa nga okuza monḐarama ndji **Eḑe katji twa enda nao** ndja tjangwa **A. U. Mbai** nawa nu kuzambo u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

Hijau: Me pura nawa muatje wandje arikana twa pehi omazenge otjikavirwa hi otjani?

Katjuu: Otja Tsotsi.

Hijau: Tsotsi oukambe ma isa pi mwa utu okukavira ovinamuinyo vyovandu omorosa uriri katjo.

Katjuu: Ayee oweḑe ovarumendu vyesa oviposa vi ye kovarumendu ovandu twa kwatwa ovazandu okutja twa kwaterwa oviposa nambano matu uhara amatu tira oviposa nganduu ruḑe? Inḑa ozongombe ḑa andakuzu kavikavirwa vyovandu mbi mba kavire omorosa otja kove tate, andakuzu mba vasisa vi ovivi vyovingombe vyorundumba mbi?

Mburaa: Kambura omaere mundu wandje u taareke!

Katjuu: Iyaa okuhepa mama arikana ouḑuku mbwa zu ko mba karara mokuti uriri.

Mburaa: (*notjari nokutemwa*) Wa karara pi muatje wandje, okehi yomuti mokuti uriri?

Hijau: Tjii hapo omundu tja kapaha u rara pi? Eḑe otji twa enda atu tatumisiwa i ootate nao, ngandu tji twa rira ovandu vozonganda zetu nai. Eḑe noho katji twa enda otjovanatje mba; ovanatje mba ovatarazu navi.

Katjuu: Oḑa otja motuvezeveze nu oruveze rwanambano karu hepa ongaro indji eḑe maamu hupire okuzambo omundu tji mo kondjo okuḑiḑikizira mo omundu warwe mongaro nehupiro ove moo hupire okutja nao mo eta omakurasaneno wovituve novandu okuzengasana omarama uriri.

Hijau: (*okayora kokaheho*) Ayee kurama ami mbi ḑokumwina.

Mburaa: Ii, mo sora uriri eḑe tji mwa twara omambo ngo kamaamu kazuvasana me tjiwa rukuru.

Katjuu: Ayee tjarwe katjipo tate na mama ozongombe zeḑu ku mwe ndji hindire ozo ḑo mba kaeta nambano mbi nokaḑa kemwe ku me vanga okuhungira ngunda amu ri po amuyevari nai tara ihi tate katu navikavirwa nami nai mba munu kutja okuhinavikavirwa ovinamuinyo omundu ko sora okuungura! Okutja inga okaḑa ku mba haeke nao kweḑe ripuriree ko! Ami nai me ngunda ame yarura okakambe ka Tsotsi nga.

Hijau: Okanyanda nga okanavineya nga, okuzambo wina otji ke ri okavara tji me tara ke enda amake rire okanene pozongaku za ko!

- (a) “Hijaupenda kaa pete omuzandu we tji ma piti mondjira.” Ovi okarukondwa nga tji make zeuparisa omaheya nga? [2]
- (b) Ovi tji mape munika aayo ombata pokati ka Hijaupenda nomuzandu we mai hohiziwa i yembo ndi: “Eṭe katji twa enda nao.”? Seturura ousupi. [3]
- (c) Handjaura ongaro ya Mbura otjomunyande tji mo isire kovitjitwa poruveze ndwi. [3]
- (d) Tji mo isire kokarukondwa nga, ovikwaye mbi mavi raisa kutja Katjuu ‘wa rira omunene pozongaku ze’? [2]
- (e) Mo mwine ku tjike kutja Katjuu ma yende ama piti mondjira? Zeuparisa oumune woye novihorera okuza mokarukondwa nga. [10]
- [20]

POO

- 4 Resa okarukondwa nga okuza monḡarama ndji **Eḡe Katji twa enda nao** ndja tjangwa **A. U. Mbai** nawa nu kuzambo u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.
- Mbangoo:** Moro rutenga.
- Mburaa:** Moro muatje wandje.
- Mbangoo:** Hungireye omambo.
- Mburaa:** Muatje wandje za ko.
- Hijau:** Mukazendu kurama ritwara okutja vi. Kurama eḡe tu korise ovandu.
- Mburaa:** Ayee.
- Hijau:** Eḡe twa penduka nawa uriri hungira ove mo hepura tjike motjihuro tjoye otjizandu otjirumendu tjovihimise mbi ḡa mba.
- Mbangoo:** Ovihuro mbi mo hee vye kura, nu mu ri nawa nouḡuku naa ovandu kave na pu va zepasana.
- Mburaa:** Ovandu ve ḡa re motjihuro hi?
- Mbangoo:** Ovandu ve ḡa pevapayuva, mu nozotjotji nomakevengwa ovandu moḡa mwi ve kondasana oviuru uriri, tjimuna omundu tji mo zepa onyanda yoye ponganda. Okuritjinda nawa uriri. Rumwe tji wa kawondja navi mo rihaka momake omavi.
- Mburaa:** Tjimuna eḡe tji we tu herurire mba ... ami tji me hungire nai ovirare vyandje ovikuru vyerero vya ire vya vakerwe pendje mba.
- Mbangoo:** Kakutja ombepera yotjirongo hi ya rara amai zepa re?
- Hijau:** Kako ombepera kai tu zepere. Hi nakutjiwa kutja nambano omundu ngu yekuhakana ovirare mbi ri momitwaro vyomundu omundu waye okutja ovandu venḡu vovihuro ve pikapika pu pe ḡa mba katjo. Muatje wandje eḡe mba pu tu ri mba omuhingo tjimuna tji we tu herurire mba ngamba katu ya rora okuzuvika okaḡa komiḡa nai ngamba ... onene ombona aya nu uriri ... ngamba twa kovyakana naa yaruka konganda u tare kutja mo ke tu etera tjike.
- Mbangoo:** Ata, konganda okokure nu hi nakuyaruka nambano, ingo ovikurya vya takavara.
- Hijau:** Hapo muzandu wandje u nomukazendu ponganda?
- Mbangoo:** Ii, mbi kara pu nomuatje omuramwandje wahongaze, ongu tu ri pamwe ponganda.
- Hijau:** Muatje wandje indji yovanatje imba ovandje kandji ri yo, kai namuriro kai natjikurya nu kai novandu omuzandu ngu twa enderere ingwi erumbi romukwao omukuru maku zu wa ya komahi wOvambo wa tumwa i ovirumbu nu ma korwa aayo tjimuna tje kara nai ka ungura.
- Mburaa:** Ingwi omuangu otjipuka uriri ka munu eye auhe maku zu wa tjita ozombura mbari pehi.
- Mbangoo:** Omuatje ngo otjiruru uriri wa hongwa nawa mosikore posi yokutja u uhara ama rara uriri oviungura ka paha tja korerwa tjinga a suvera ozomboḡu, u yenda eyuva ara zu koviungura tji me ya tjandje pa kutwa ovakwao varwe poviungura.

Mburaa: Ayee neye ngo mo mu tjiwa nawa, otjimbe tjobandu veetu kakutja etako ndi matu hungire okuza kerero tji twa herukire mba ngamba we twe sire nai.

Mbangoo: Nambano hi tokumupa ovimariva mu rye na vyo poo hi mu tware koyandje arire ku mwa kakara monganda etundu mamu kara vi?

Hijau: Kako ingwi okuyenda kwarwe matu ke urisa onganda yoye andakuzu we tu tumbire mba uriri.

- (a) Ovi omuano mbu ma hepura ondjara tji mau raisa kutja tjobjiri ovo va kovyakana komuinyo? [3]
- (b) Mburaa ma heye vi nao tji ma tja “ingwi omuangu otjipuka”? Seturura ousupi amo tara kokarukondwa nga. [2]
- (c) Kahurura ongaro ya Mbangoo otjomunyande otja tji mai munika poruveze ndwi. [3]
- (d) Ongwaye Hijaupenda tje hi nokuvanga okukakara koya Mbangoo? Seturura ousupi amo tara kokarukondwa nga. [2]
- (e) Handjaura kutja okarukondwa nga make raisa tjike ohunga nomuinyo nehupo motjihuro hi. Zeuparisa oumune woye novihorera okuza mokarukondwa nga. [10]
- [20]**

ORUPA 3: EREPARAHUNGI

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro oritja **5** poo **6**.

- 5** Resa okarukondwa nga okuza mereparahungi ndi **Ondjimbi ye mu kwambera ko** nda tjangwa i **N. K. Mbaeva** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

“Koi tji pata ihi otjinyo u hungire kutja mo vanga tjike. Tji mo paha oviungura, ami mbi novaungure vevari rukuru. Hi na kuvanga varwe komurungu.” Eraka re mari pose aayo ma ungwa i ingwi omukazendu poo omuatje ngwa kuvapara ngwe mu kuramene ngwi. Tjivingurura tji ma tara mohorokweva ye indji yopotjikesa ookuuta okumuna kutja nangwari oyo ya zarwa ya pita motjivara nu kai tji ri moruveze rukwao. Eye nambano ma taka otjiuru uriri. “Ka ... ka ... kako ... oh ... kako serekaze, ami kambi mbe yere. Ami mbe yere okuhakaena nomurumendu wandje aa ... Mbindee. Mbindee Tjozongoro. Ami owami ngu mbi ri omukazendu we, Tjivingurura, mba zu kOtjijandjeua.”

A mwina. Omukazendu a tara Tjivingurura okuza kombaze nga kotjiuru nohengu onene. “Ih, oove ngu u ri okarutjekeramate inga kokoukongo re? Nu mo paha tjike mba? Ae, imbwi oukare kape na otjiungura ingwi okuya we ya. Oonawa noho ingwi Mbindee me ye okukuramberera nu ami na ye tu kutuke kove.” E mu urikire otjihavero pendje motjikunino. “Ngunda amo kahaama pendje mbee. Ami hi nokukuvangera mondjuwo yandje. Hi tjiwe vi kutja rumwe ko eterere omitjise omihwange nangarire ozona nozombombo nai rumwe ko na vyo?” Tjivingurura wa zu po moruveze kutja imbwi omuvero au he mu tukuṭura omurungu. Nu tjimanga a paturura imbwi omuvero rukwao. “Ai, mba hara okuzemba ami owami Suvee omukazendu wa Mbindee nu ina yomuatje we omuzandu”. A vete omuvero.

Kutja eye we ya vi me ye okuhaama potjihavero ho Tjivingurura ke ri i nu inga omapuriro tjandje maye utuka mourizemburuka we. ‘Mbindee u nomukazendu ... nomuatje? Tjiri mbi rukuturira ponganda ya Mbindee opu mba t̄ira ondova ngunda eye e tjiwa kutja ngaze rande nu ovimariva avihe ngavi hindwe ve nwe na vyo omimbaru na ... Kwa zu otjikwaye ... Su ... Suvee.

- (a) Mo mwine ku tjike kutja Suvee wa ri aa nyengura Tjivingurura poruveze ndwi? Tamuna oviṅa **vivari**. [2]
- (b) Mo hongwa i tjike okuza mokaṛukondwa nga kutja Mbindee na Suvee aave hungirire ku Tjivingurura nokutja mave mu tjiti vi? [3]
- (c) Ovikwaye mbi mo munu kutja ombyaavi munikisa Tjivingurura otjomupahe woviungura? Tamuna oviṅa **vivari**. [2]
- (d) Otjikwaye tjaatji hihamisa Tjivingurura omutima tjinene poruveze ndwi? Handjaura eziriro roye. [3]
- (e) Handjaura otjivepo tjondjenda tji matji penduka move otjomurese poruveze ndwi. Yandja ovihorera okuza mokaṛukondwa nga. [10]

[20]

POO

- 6 Resa okarukondwa nga okuza mereparahungi ndi **Ondjimbi ye mu kwambera ko** ndja tjangwa i **N. K. Mbaeva** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

“Hapo Suvee okutja koṅa ku wa za embo ndi twende opuwo ko nakuvangwa ko na pu we rizuvire? Kaa ri roro okuhungirwa?” Suvee nokuhina indi embo we riṅanga omuini nu arire tja haama kotjisita. Eye wa paturura ondjaṅu yomomake ndje na yo nu a nana mo ombapira yorukupo nu e i twa kombanda yokatihe. Mbinḍee okuuta okuimuna arire tja toora omapindi. “Mo vanga okutja vi? Hapo u nangarasi ami me tandwa nokutirisiwa nombapira ndjo? Ami Mbinḍee hi yererere okuye kukutanda poo okukutirisa nombapira ndji. Embo ndi twende opuwo ko nakuvangwa embo ami ndi mbi i nawa tjinga movikando ovingi ami ambe riungurisa ku varwe”. Mbinḍee a hitire mbo. “Nu ongwaye tji mari ungurisiwa kove tji u kara nouzeu okurizuva? Mbe rizuva nawa indu ove tji we rihungira ku ami posi yokutja orusepa ndwe tu kuta kumwe ndji ri indji ombapira ndji, karu ya kondwa nu ondu me vanga kutja tu kerukonde nu indino auhe ma rire omukutuke okuyenda ku ma vanga.”

Mbinḍee okuuta okuzuva omambo nga arire tja zemburuka kutja orukupo rwavo ndwi rwa ri orwoviṅa pokainya nu ookumuna kutja omukazendu ngwi wa tanda tjike. “Nu nao omuano kawo mbo! Indu kaove ngoo tja oove omukriste nambano nai oove ngwo mo nanukirwa i oviṅa mbi he ri ovyoye?” Suvee we i tji mwina kaṅṅi tjazumba arire tja tja. “Ove, Mbinḍee kaṅṅi u nongundipare wokuresa ourekoto womundu nu ngambeno opu wa zire okuurwa okuresa ourekoto wandje nu indino o hiti mongwehe. Andakuzu oove omundu ngu u muna ourekoto wovandu nawa otjo yenena okumuna ouwa mbwa unda momukazendu ingwi owoye okakuze. Nambano oove ngwi wa urwa okundjimuna kutja ami hi Suvee ingwi ngu mo nangarasi. Ami nai mbe yere okukuraera kutja ngatu kuramise eyuva ndi matu i koyozohahende tu ke ze raere kutja ngaze kateyise orukupo ndwi. Rumwe ngahino tji mo nangarasi me vanga otjiṅa kove u ri posyo orondu ami nai mbi tjiwa kutja mbe yere muzu kouye mbuno nu otji me yaruka. Hi nakukonda pu mbi ha kunine.” Suvee we i tji mwina kaṅṅi nu tja munu kutja Mbinḍee wina wa mwina a kawondjisa omahungiriro we komurungu. “Ami Mbinḍee tji u ndji muna nai ngoo nangarasi hi nomuhamwatima na ove. Mbi nawo. Nungwari hi natjiṅa tjarwe okutjita pendje nokuningira ondjesiro kove na kOmuute waavihe. Omuinyo wandje nai nambano ombwa tumba mba ri omusyona nu indwi orutu ndu yaruka koruuma orwo ku rwa ziririre hi nakonatja na rwo.”

- (a) “Orukupo rwoviṅa pokainya” maru heye tjike otja kokarukondwa nga? [2]
- (b) Seturura omarundurukiro ngu maye munika momuinyo wa Suvee poruveze ndwi. [3]
- (c) Ovi tji mape munika aayo pokati kooSuvee na Mbinḍee nangwari kapa ri norusuvero? [3]
- (d) Suvee ma heye vi tji ma tja “... o hiti mongwehe”? [2]
- (e) Handjaura ongaro ya Mbinḍee otjomunyande otja tji mai horoka poruveze ndwi. Zeuparisa eziriro roye novihorera amo ṅṅere ku inga okarukondwa nga. [10]
- [20]